

STM 1946

**Något om Johan Wikmanson, Erik Palmstedt och
Olof Schwan samt det stora orgelbygget i Storkyrkan**

Av C.-G. Stellan Mörner

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan
tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska
samfundet för musikkforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat till-
låtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upp-
hovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av
enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela
databasen.

NÅGOT OM JOHAN WIKMANSON,
ERIK PALMSTEDT OCH OLOF SCHWAN
SAMT DET STORA ORGELBYGGET
I STORKYRKAN¹

AV C.-G. STELLAN MÖRNER (Stockholm)

Wikmanson hade en betydande del i de förbättringar som gjordes »vid det nya Orgelverket i Storkyrkan. Hans berättelse derom till Kyrko-Rådet förtjenar at af alla Konstidkare och älskare läsas.»²

Denna not i Gustaf Abraham Silverstolpes nekrolog över kompositören, organisten och kamreraren Johan Wikmanson (1753—1800) föranleder givetvis Wikmanson-forskaren att ta närmare del av de nämnda handlingarna. I detta fall rör det sig om Storkyrkorådets protokoll, som förvaras i inbundna folianter i Stockholms stadsarkiv (SSA). Om man i Storkyrkoförsamlingens arkiv går igenom kyrkorådets protokoll för åren 1781—1800 (K III: 5 & 6), så får man riklig lön för den möda, som protokollförarnas stundom tålmodsprövande tyska skrivstil bjuder på.

Wikmanson finnes omnämnd på en mängd ställen och i olika sammanhang, mest dock i samband med orgelbygget, och dessutom finnes — vilket är av särskilt intresse — ett mindre antal originalhandlingar, skrivna av honom själv, införda i den senare protokollvolymen. Ett av dessa Wikmansons egenhändigt utskrivna memorial omfattar icke mindre än 29 tätt skrivna foliosidor och det kan redan nu påpekas, att det av hans namnteckning tydligt framgår, att han skrev sitt namn *Johan Wikmanson*, medan det av protokollförarna givetvis stavas på olika sätt, mest Wickmansson eller Wikmansson.

Eftersom Wikmanson i första hand var ämbetsman och tillbringade det mesta av sin dag på Kungl. Nummerlotteriet, kom han i kontakt

¹ Detta bidrag, här något avkortat, ingår i den i ett exemplar maskinskrivna festskrift som överlämnades till Carl-Allan Moberg på hans 50-årsdag den 5 juni 1946.

² Svensk Tidskrift för Musikforskning. 1935, s. 179.

med åtskilliga av samtidens kulturpersonligheter, vilka på liknande sätt mer eller mindre samvetsgrant skötte sin ämbetsmannagärning vid sidan av något annat, mera inspirerande göromål. Det är allom bekant, att C. M. Bellman under flera års tid var anställd som sekreterare i Nummerlotteriet. Och han har tydligen under vissa perioder verkligen skött sin syssla och icke endast lyft lönen, och det är därför ganska säkert att Bellman och Wikmanson som ämbetsbröder ha haft en hel del med varann att skaffa. När de dessutom hade intresset för musiken gemensamt, är det ganska naturligt att man måste räkna Wikmanson till om inte den trängre så åtminstone den vidare vänskapskretsen kring Bellman.

Men Wikmanson hade också kontakt med Bellman via gemensamma bekanta, och en av dessa var stadsarkitekten, sedermera professorn Erik Palmstedt (1741—1803). I Å. Setterwalls grundliga avhandling om den sistnämnde påpekas, att bl. a. abbé Vogler och Wikmanson hörde till det »ständiga umgänget».¹

På så vis kom Wikmanson av allt att döma i kontakt med åtskilliga av den gustavianska odlingens storheter, ty just kring Bellman och framför allt kring Palmstedt samlades den tidens spetsar inom såväl konst och litteratur som musik. Det må räcka att nämna namn sådana som Sergel,² Masreliez, Elias Martin, Hilleström,³ Kellgren, Franzén och andra medlemmar av Lennngrens-kretsen, och förutom de ovan nämnda musikerna kunna även Kraus, Åhlström, Frigel samt den betydande violoncellisten Pihlman framhållas.

Med Palmstedt hade Wikmanson åtskilligt gemensamt även på den arbetsplats som han väl själv räknade som sin viktigaste, nämligen Storkyrkan. Setterwall har i sitt arbete framhållit att den berömda arkitekten besatt grundliga musikkunskaper och under flera decennier skötte organistsysslan i Riddarholmskyrkan. Själv var ju Palmstedt son till en violinist i hovkapellet, spelade klaver väl och kallades

¹ Setterwall, Å., Erik Palmstedt 1741—1803. En studie i gustaviansk arkitektur och stadsbyggnadskonst. Sthlm 1945. (Gradualavhandling), s. 30.

² Familjerna Sergel och Wikman[son] hade tydligen kontakt med varandra redan på 1740- och 50-talen, förmodligen tack vare fädernas affärsförbindelser. (I egenskap av silkesfärgare fick Wikmansons far göra Sergels far, hovbrodören, diverse tjänster.) I Wikmansons dopattest i Tyska kyrkans dopbok står en »Jgfr Sybilla Sergel» nämnd som en av faddrarna. Hon är utan tvivel skulptörens några år äldre syster, gift Howe. Jfr Samfundet Sankt Eriks årsbok. 1918, s. 103.

³ Som ett påtagligt bevis för kontakten mellan Palmstedt, Hilleström, Bellman och Wikmanson må här erinras om handskriften Vf. 29 på KB, »Häckningen», med text av Bellman, musik av Wikmanson och en vacker titelvinjett av Hilleström (?). Den lilla kantaten är dedicerad till fru Gustava Palmstedt och intendenten Fischerström 1792.

1782 till LMA. — I hans berömda Resedagbok finnas åtskilliga anteckningar som visa, att han gjorde värdefulla och skarpsynta iakttagelser icke enbart i fråga om konst och arkitektur utan också i hög grad intresserade sig för de olika orternas miljöer och gärna antecknade ett och annat om deras musik- och teaterliv.¹

Eftersom man kan våga förutsätta, att han i kretsen av sina musikvänner i Stockholm ofta berättat just om sina musikintryck från utlandet, kan det kanske här vara på sin plats att ur musikhistorisk synpunkt citera några avsnitt ur Palmstedts Resedagbok.

På sid. 55 beskriver han sitt besök i Mannheim och berättar att

»en Concert som upfördes rögde den allmänt bekante särdeles färdighet hos Manheimer Orchestren, ehuru de förste Virtuoser med Hofwet till München voro fölgagtige».

Längre fram (sid. 69 f) talar han om Paris och nämner om

»L'opera utj Palais Royal», att »Orchestren består af 70 man mäst tyskar, ferm Execution under Piccinis anförande i Italienske representationerne; Acteurerne gode. Fransyske Opererne äro aldeles fransyske, sångarena skrika med full hals ständigt warande reciter som nog likna kyrkomässan alt i Rameaux style. — — — Stämskrufvarna på Violonnerne vridas med en liten järnskruf under hufwudet och den tager i et litet tandhjul kring stora skrufwen. — — — Italienske Theatren har gode Acteurer mycket comiske representationer och en Exellent Arlequin utan affectation han allena talar Fransyska de öfrige italienska. Opera Comiquen som gifwes på samma Theatre Exequeras à l'Italienne och är H:r Gretri dess gode Compositeur.»

I Rom beskriver han musiklivet på följande sätt (sid. 112):

» — — — Opera eller Comedie hus äro 5 til antalet de störste äro Aliberti Argentina och Tordinoni — — — de 2:ne förste Theatrer äro för Opera, de 3:ne andre för Comedier och Opera Buffa, wid ingen af desse Theatrer äro någre Machiner utan Coulisserne dragas fram med handkraft en i sender, så at Changementet til en Scene påstår under hela den Scenen, och är ej rart at se handt langare bära ljus och delar af decorationen öfwer Theatren under det at Acteurerne äro sysslosatte at recitera; Främmande Compositeurer komma från Neapel och andre städer till Carnavaalen, hwilken tid NB allenast här är opera, och börjas dagen efter Juldagen, denne Compositeur har circa 14 dagar at förfärdiga sin Composition (och) at repetera.²

Habiterne äro nog rike men mer brokuge än smakelige, Decorationerne hafwa föga genie i Compositionen och än mindre i Coloriten, Theatrerne illa Eclairerade och balletterne ej synnerlige utj le Serieux, men hafwa goda Sauteurer. Här är intet som går up emot det Franske raffinement

¹ E. Palmstedt, Resedagbok 1778—80. Med en inledning om författaren utgiven av Martin Olsson. Upps. 1927.

² Man erindre sig här bl. a. ynglingen Mozarts operor för Milano, vilka hade premiär Annandag jul 1771, resp. 1773, d. v. s. just vid Karnevalens början.

i den Theatraliske vägen utom Musiquen som är god och kan de store Compositeurer såsom i år 1780 Amfossi, Chimarosa och förut Pariciello¹ hafwa till 400:de RD el. Scudi för sin Composition. Wid de Comiske representationerne är en löjelig Methode der spelas på en afton en Tragedie en force och en opera Buffa; då börjas med några Scener af Tragedien, så några Scener af farcen, wexel wis til första Acten är all, då kommer 1 act af Operan såsom intermede; och så fortfares hela vägen. Farcerne äro mer än mycket Simple så til Sujet som Execution och likna nog representationerne i Humlegården i Stockholm dock mer plumpe, men populacen som i detta äro Absolute domare will så hafwat.»

I Den heliga staden skriver han också om de kyrkomusikaliska festligheterna och yttrar sig om stilen inom kyrkomusiken (sid. 118):

» — — — Stilen i deras kyrkomusique är aldeles lika med den Theatraliske, som ofelbart är fel i smaken och slutas alltid Psalmerne och messan med en Simphonie tagen utur någon af förra årets Operor. de bäste kyrko Compositeurer äro nu en Aurisichio neapolitanare och Casali Lombard, båda rätt habile Compositeurer, de öfrige som äro många ty hwar kyrka har nästan en egen äro mindre än Mediocre alt Romare. de hafwa af kyrkan antingen 50 à 100 Scudi el. RD för hela året el:r och från 5 til 20 RD för hwarje fest. de förnämste Sångare äro 2:ne Castrater Viegini och Christophoro både rätt habile. Wid desse fester äro kyrkorne fulle af Folk som gå dit för at höra Musiquen se damerne och prata(!).»

Kommentarer till dessa citat äro överflödiga, men det är ofrånkomligt, att författarens musikuppfattning är ganska avancerad och ingalunda utan kritik tillägnar sig utlandets musikaliska prestationer. Av de musiker som han kallar »rätt habile» är det endast Casali, som man nu för tiden ännu vet någonting om.²

En tredje person, vars namn ofta återkommer i Storkyrkorådets protokoll från den här behandlade tiden, är »Directeuren och Orgbyggaren Olof Schwan» (d. 1812).³ Med denne framstående orgelbyggare hade både Wikmanson och Palmstedt åtskilligt gemensamt, den förre ur orgelteknisk och praktisk, den senare ur i första hand estetisk och byggnadsteknisk synpunkt. Alla tre hade de dessutom att gemensamt kämpa mot kyrkorådets oundvikliga men säkerligen tålmodsprövande sparsamhetsnit. Schwan tycks liksom vännerna Wikmanson

¹ Martin Olsson förmodar med rätta, att förf. menar Paësiello. Ordet »förut» framför namnet tycks ytterligare styrka denna förmodan, eftersom Paësiello under åren 1776—84 vistades i Petersburg.

² Riemann (Lex.) nämner honom som kapellmästare vid Lateranen. Han levde c:a 1715—1792.

³ Om Schwan och orgelbyggnadskonsten på hans tid se STM 1931: Wester, B., Studier i svensk orgelkonst under 1600- och 1700-talen.

Schwan blev LMA 1794.

och Palmstedt också ha varit orgelspelare om också i mindre utsträckning och av rådsprotokollen från olika församlingar framgår, att hans intyg för olika sökande organister rörande deras förmåga att spela och rätt sköta en orgel tillmättes stor betydelse. På 1790-talet, d. v. s. under tiden för det stora orgelbygget i Storkyrkan, råkades Wikmanson och Schwan å tjänstens vägnar så gott som dagligen och i Wikmansons långa memorial kan man märka, hur pass aktivt organisten tog del i alla de problem som orgelbyggaren ställdes inför. Denna Wikmansons skrivelse vittnar om, att han om icke tidigare så i varje fall vid denna tid var en framstående organograf. Men så hade han också haft (hov)-kapellmästaren och kompositören H. Ph. Johnsen till lärare i orgelspel och senare förutom av Schwan fått grundliga teoretiska lärdomar om orglar och orgelbygge av den namnkunnige abbé Vogler, vars på svenska förekommande skrifter Wikmanson tycks ha översatt och delvis korregerat.¹

Innan Wikmanson blev organist vid S:t Nicolai eller Storkyrkan hade han i 10 år innehaft motsvarande befattning vid Holländska reformerta kyrkan. I Storkyrkorådets protokoll omnämnes han för första gången vid sammanträde den 10 sept. 1781, då det heter:

»Sedan Organisten här wid församlingen Öberg med döden afgåt, så sammanträdde idag KyrkjoRådet, at om Organist sysslans bestridande tils vidare besörja, och som Casseuren Wikmansson anmält sig at för Orgelwärket wara ansvarig, under det halfwa året Öbergs Äncka har at såsom begravningshjelp upbära lönen, och Wikmansson därjemte om sin skicklighet företedt nöjaktiga betyg ty blef han tils vidare antagen och skulle KyrkjoRådet framdeles wara betänckt på sysslans förgifwande.»

Den i protokollet nämnde Öberg var hovinstrumentmakaren Johan Öberg, som enligt Borgrättens bouppteckningar i SSA dog den 30/8 1781 (27 år gammal). Han hade inga barn och var själv ende sonen till instrumentmakaren Johan Öberg (d. 1779). Hovinstrumentmakaren sörjdes närmast av »Enkan Sara Christina Een och aflidne mannens närmaste arfwingar, som skola wara en moster och några Syskonbarn, men hwilka till namn och hemwist woro Hustrun alldeles obekante». Han tycks redan vid sin tidiga bortgång ha varit en framstående instrumentmakare och fann bl. a. på att förbättra clavecinen, för vilket han av Musikaliska Akademien erhöi en guldmedalj som belöning.² Liksom sin efterträdare Wikmanson var även Öberg elev av Johnsen, och Storkyrkorådets protokoll citerar vid Öbergs utnäm-

¹ Jfr STM 1935, s. 177 och 179, not 1.

² Morales & Norlind, Kungl. Musikaliska Akademien 1771—1921, s. 29.

ning till organist vid församlingen ett tungt vägande intyg från läraren.

Sara Christina Een var vid Öbergs död endast 21 år gammal och hade varit gift med honom i högst ett år.¹ Och även om Wikmanson alltså följde det gamla och vanliga receptet att »konservera» företrädarens änka, så tycks äktenskapet ha blivit ovanligt lyckligt, i synnerhet sedan det välsignats med dottern Christina, långt efter faderns död förmäld med den framgångsrike ämbets- och adelsmannen Per Westerstrand.

Redan den 3 okt. 1781 sammanträder kyrkorådet i Storkyrkan för att fatta definitivt beslut om tillsättandet av en ny organist:

»Herr Doctoren och Biskopen² omtalte, at anledningen til Kyrkjo-Rådets sammankomst i dag wore, at företaga och afgjöra ärendet, om Organist-sysslans här wid församlingen återbesättande efter Aflidne Organisten och HofInstrumentsmakaren Johan Öberg, hwartil åtskillige ansökningar redan woro ingifne, och nu kommo at föredragas; hwilcket ärendes afgjörande wore så mycket angelägnare, som hos Herr Doktorn och Biskopen anmält blifwit, at Casseuren wid kongl. Nummer Lotteriet och Organisten wid Hollenske Församl. här i staden Johan Wikmanson, som Öbergs Änka med KyrkjoRådets bifall antagit til Vicarius under sitt tjänsteÅhr, skal förklarar sig icke längre kunna besörja om Orgelwärbets synande, under owisshet om Sysslan; hwarigenom flera oredor och mindre behageliga omständigheter kunde upkomma.

Derefter uplästes följandes ansökningar, hwilcka, som förberördt är, om denna syssla ingifne blifwit, neml.

1:mo Ofwanbemälte Casseuren Wikmansons, med bilagt wackert och fördelactigt wittnesbörd af Organisten wid St. Maria Magdalena Kyrkja, Olof Åhlström, af d. 7 Sept:r sidst. D-s.

2:do Organistens wid kongl. Slottskapellet, Carl Johan Ramses, som bilagt til bewis om sin skicklighet, en af Hofcapellmästaren och organisten härstädes Herr Ferdinand Zellbell, i lifstiden d. 20. Martii 1780, för honom utgifwen recommendation til Organist i St. Clara församling.³

3:o För detta Organistens wid Tyska församlingen Frederic Wilhelm Hööks, med bifogande recommendationer af herr kongl. Hofcapellmästaren François Uttini och Organisten i S:t Jacobi Kyrkja C. Dalander dat. d. 1 och 5 sept. sidstl.

4:o Organistens wid Kongholms församling, Eric Lindbergs, utan bilaga, och

5:o Lars Lindströms ansökning, hwarwid woro flere bilagde bewis af Sjungarne här och wid S:t Clarae församlingar Johan Gust. Bonn

¹ I mantalslängden för 1780 står Öberg som ogift. Enligt dödboken i Storkyrkans förs.arkiv (SSA) dog han »af Skörbjugg».

² Biskop Uno von Troil, senare biskop i Linköping och från 1786 ärkebiskop.

³ Zellbell d. y., död 21/4 1780. Organist vid Storkyrkan från 1765 och föregångare till Öberg.

och Nils M. Annerstedt samt organisten Walström wid S:t Catherinae Kyrkja deröfwer, at han Vicardarat både med sång och Orgelwärbet.

Wid öfwerwägande häraf fant Kyrkjo Rådet godt, at af thesse sökande, såsom wälförtjent och skickelig, til Organist efter Öberg, utse och nämna Casseuren Johan Wikmanson, hwilken icke allenast under the 10 Åhr, han warit organist wid Holländska Kyrkjan här i staden, förwärfwat sig wackra kundskaper om whad som fordras til en sådan sysslas bestridande utan ock om dess flit, arbetsamhet och öfriga upförande, äger godt loford, samt nöjacktigt prof på Storkyrkans Orgelwärb, under dagswicariat för Öbergs Änka, aflagt; dock med thet förbehåll, whartil Wikmanson sig äfwen begifwit, at han utan lön förestår tjenste Åhret för Öbergs Änkja, hwilcket med den sidsta Aprill instundande Åhr til ända går; och at Wikmansson låter sig nöja med half löns upbärande, medan then tiltänckta Renovationen af kyrkjans förfallna Orgelwärb påstår; Wharuti hans företrädare i sysslan Afl: Öberg i lifstiden äfwen ingått.

Derefter blef följande Constitutorial för Wikmansson utfärdat.»

I slutet på detta sistnämnda heter det:

»Fördenskuil warder han Johan Wikmanson härigenom Constituerad at Organist-Sysslan här wid S:t Nicolai eller Storkyrkan förestå och förrätta; Åliggande honom detta Gjörömål med wederbörlig flit och trohet skjöta; Hwaremot och så länge Wikmanson Sysslan till Kyrkjo-Rådets och församlingens fullkomliga nöje bestrider, han jemte wanl. förmåner hafwer, af Kyrkans medel i lön at undfå Ettusende femhundra Daler Kopparmynt eller Åttatio Tre Riksdaler Sexton Schill. Specie Åhrligen, beräknadt ifrån d. 1 Maji 1782, men derest Orgelwärbet under Wikmansons tjänstetid skulle komma at Renoveras, så undfår han efter egit begifwande, ej mera än halfwa lönen, så länge en slik Reparation påstår.»

Av ett senare protokoll (se sid. 95) framgår, att kyrkorådets reservation i fråga om lönen under orgelbygget blev en allvarlig punkt för Wikmanson, i synnerhet som det kom att dra ut på tiden i hela 5 år.

Vid sitt tillträdande hade Wikmanson framhållit det gamla orgelverkets brister och påpekat, att redan hans närmaste föregångare Öberg och Zellbell d. y. gång på gång gjort hemställan om en kraftig renovering av Storkyrkans orgel. Men det saknades pengar till en grundlig ombyggnad, och i stället nöjde sig rådet med att bevilja medel till smärre, oundvikliga reparationer. Wikmanson satte emellertid in all sin energi på att få en grundlig renovering till stånd, han skaffade sig dispositioner över diverse större orgelverk i Europa och diskuterade saken ingående med abbé Vogler. Ganska snart visade det sig, att så gott som ingenting av det gamla verket kunde användas längre, och att det i stället för en reparation måste bli aktuellt med ett nybygge.¹

¹ Om detta berättar Wikmanson i det långa memorialet från 1798.

Kyrkorådet tycks ha beslutat, att om en helt ny orgel skulle byggas, så skulle den verkligen pryda sin plats i stadens förnämsta kyrka. Men samtidigt gällde det att bygga den fina orgeln så billigt som möjligt, och i det avseendet gjorde rådet sitt allra bästa för att få prutmån hos alla de medverkande hantverkarna av olika slag: orgelbyggare, snickare, förgyllare, träsnidare, mekaniker o. s. v. I många fall får man också intryck av, att rådet var en mycket besvärlig arbetsgivare att ha att göra med.¹

Den ansvarsfulla uppgiften att bygga Storkyrkans nya orgel anförtröddes åt orgelbyggaren Olof Schwan. Kontraktet med honom är undertecknat den 23 maj 1788. Själva orgelfasaden och strukturen² hade ritats av stadsarkitekten Palmstedt, men 1790 inlämnade denne en ny, av Kungl. Maj:t stadfästad dessein, som innebar stora estetiska förbättringar men också drog med sig avsevärda extra utgifter för orgelbyggaren. Stora delar av mekaniken blevo nämligen beroende av de yttre förändringarna. Det ostadiga penningvärdet samt åtskilliga tillägg och ändringar efter kontraktets undertecknande kom också Schwan att till sist jämmerligen klaga hos rådet över ekonomisk förlust, varefter en hel rad skrivelser i ekonomiska spörsmål förekommo mellan orgelbyggaren och kyrkorådet.

Den 14 mars 1788 diskuteras inom rådet för första gången projekten till en helt ny orgel.

»Hade Kyrko Rådet låtit upkalla Orgelbyggaren Herr Olof Schwan, at höras och rådföras i hwarje-handa ämnen, rörande det här i kyrkan tillämnade nya Orgel-wärckets inrättande; efter Herr Abbé Voglers Project med 56 stämmor eller Register, samt 4 Manualer och Pedal, i följe hwaraf, sedan de förledit år 1787 af Schwan och andra wederbörande uprättade och til KyrkoRådet ingifna Förslager, så wäl på sjelfwa Orgel-wärket efter den af Hans Kongl. Maj:t i nåder faststälde dessein, som de därtill hörande Snickare- Bildhuggare- Förgyllare- Målare- Byggmästare- och Smedsämheten, hwilka wid Protocollet komma att häftas, woro upwiste, Orgelbyggaren Schwan jemte Casseuren och Organisten här wid Församlingen Herr Johan Wickmanson fingo företräde.³

¹ Detta framgår av de hithörande handlingarna: kyrkorådsprotokoll, räkenskapsböcker och memorial av olika slag, särskilt sådana rörande själva orgelbygget.

² I våra dagar finns i Storkyrkan endast själva fasaden kvar. Se Sveriges kyrkor. IV: 1, s. 448 f. Det heter där bl. a.: »Med denna orgelfasad drager novantiken in i kyrkan». — Jfr också Setterwall, a. a., s. 363 ff. — Det nuvarande orgelverket är byggt 1878 av firman Åkerman och Lund och räknar 50 stämmor, fördelade på 3 manualer och 1 pedal.

³ Av ett inlämnat kostnadsförslag från Jean Baptiste Masreliez framgår, att rådet tänkt använda denne framstående ornamentsbildhuggare (bror till målaren-arkitekten) till arbetet med pryndandet av orgeln. Förmodligen ansåg dock rådet Masreliez' taxa för hög och valde därför en annan man till utförandet.

Herr Schwan tillfrågades: hwad besparing Kyrko Rådet kunde wänta sig få, af det dugeliga, bestående uti Pipor af Tenn, Bly och Trä, wäder-lådor och Bälgar i gamla wärket.

Herr Schwan swarade, at förslaget nämner om den Rabbatt, som för slikt dugeligt på gamla wärket kan Rabbatteras, hwilket gjorde, wid efterseendet i förslaget 475 R:r 44 s. Specie; kommandes för öfrigt åtta Pipor, som till omsmältning emottagas, at upwägas och efter wist beting för wigten betalas.

Frågades vidare: Huru stor kostnad inrättningen af 4 Claver i stället för 3:ne skulle medföra.

Herr Schwan svarade, efter något besinnande, at så mycket han nu i hast kunde slå öfwer och Calculera, lærer det fjerde Claverets inrättning medföra omkring 91 à 92 R:rs större kostnad, än 3:ne Claver.

Efter öfwerwäggande häraf, sedan Wickmanson och Schwan något afträdt faststälte KyrkoRådet, at Orgelwärcket skulle af nyo byggas efter Herr Abbé Voglers Project, med 56 stämmor och 4 Claver, samt Pedal och at Orgelbyggaren Schwan, såsom kjänd för en skickelig och pålitelig mann, dertill skall antagas, emot de wilkor, som med honom på det nogaste betingas lämna; hwilket honom jemte Herr Wickmanson, wid återinkallandet tillsagdt blef.

Herr Schwan aflade wördsam Tacksägelse för det förtroende Kyrko Rådet behagat lämna honom och försäkrade at han i alt wille göra sitt bästa, så i anseende till Arbetets godhet som priset, så att skjäligh anledning till missnöje och Klagomål å KyrkoRådets sida icke skulle förspörjas.

På tillfrågan, huru snart han kunde lofwa wara färdig med detta Wärcck, och hwilketdera betalningssättet han häldst wille un(d)gå, antingen för wiss Accordsumma eller efter Öppen bok och Räkning? Swarade Schwan, at hwad det förra angår, kunde han ej på 3:ne eller minst 2½ år lofwa Wärccket aldeles färdigt, emedan han nu hade Orgel-arbete neder i Skåne utom andra ställen, och beträffande betalningssättet kunde det göra honom lika mycket.

Herr Casseuren och Organisten Wickmanson androg, at han af Herr Schwans förslag, som han genomsett, funnit, det nya Orgel-wärcket blifwa stäldt i Chorton, men åstundade gärna, som både KyrkoRådet och Församlingen häldst woro belåtna med, at få det satt och byggt i Kammarton, dock något starkare eller högre, än det nya Orgelwärcket i S:t Mariae Magdalene Kyrka.

Herr Schwan medgaf, at Orgelwärck, satta i Kammarton, äro behagligare och börjat i de sednare åren blifwa mer brukelige, än i Chor-ton, och kunde lätteligen förändras med obetydlig Kostnad. Frågades, hwad en slik förändring ifrån Chor- till Kammarton kunde belöpa till? Schwan kunde derpå icke genast gifwa tillförlitligt swar, utan förbehöll sig at derom framdeles, efter görande noga Räkning, få sig utlåta, dock trodde han, at sådant skulle komma på Cirka 225 R:r dyrare än förslagssumman.

Efter något discourerande härom, beslöts, det må detta nya Orgel-wärck inrättas på Kammarton, högre och starckare, än i Mariae Magdalene Kyrka; och uppdrogs Orgelbyggaren Schwan, såsom en skickelig och redelig man, hwilken KyrkoRådet will lita på, at, ej allenast med

Project till Contract om detta Orgelbyggnads förfärdigande inom 3:ne år, ifrån Contractts afslutande, för den aldra lindrigaste Summa, som efter den sednare uträkningen i möjligaste måtto står at erhålla, inkomma; utan afwen efter hand göra så mycket af Pipor och annat, som han kan medhinna, i förråd färdigt, at wärcket, innom den nämde tiden kan wara Complett, hwilket han låfwade; med förbehåll, at få bruka alt det af gamla Pipor, Wäderlådor och Manualer, som dugligt finns, händst han icke möjligen kunde anskaffa så godt och tort Träd, som är i de gamla; hwilket låfwades. Hwarmed Herr Schwan och Herr Wickmanson lemnades afträde.»

I maj s. å. inlämnade Schwan kontraktet, som undertecknades och i avskrift infördes i protokollen. Det är alltför detaljerat och utförligt för att här kunna återgivas. Det erbjuder en utförlig tablå över verkets utseende, pipornas längd och olika art, priser m. m. Följande huvudrubriker äro uppställda:

»Öfwerwärket eller 4:e Clavéret af skarp och penitrandt intonation.

Mindre Manualen eller 3:dje Claveret af behagelig och delicat intonation.

Hufwud-Manualen eller 2:a Claveret af Gravitetisk el. Majestätlig intonation.

Andra och 1:a Claveret eller Ecko med Svällare af angenäm, men icke svag Intonation.

Pedal-wärkets Stämmor af Pompeuse och genomträngande Intonation.

Redan innan Wikmanson fått i uppdrag att ha överinseendet över orgelbygget, ger rådet honom fria händer att — inom ramen för kostnadsberäkningarna — föreslå sådana förbättringar som han anser behöfliga. Rådet är tydligen fullt medvetet om Wikmansons stora förtjänster som organist och orgelkännare, och dessutom hade han vid denna tid blivit ytterligare meriterad på olika sätt. Från 1788 var han »Kamererare» vid »Castellette Contoret», en underavdelning inom Nummerlotteriet,¹ och samma år hade han kallats till LMA.² Utdrag ur protokollet den 18 maj 1789:

»— — — Detta Orgelwärc bygges och Intoneras efter de för hwarje wärc antecknade Intonationer uti den högre Cammarton, whilken Organisten Casseur Wikmanson, medelst en Justerad Stängaffel will uppgifwa och fixera, warandes det honom förbehållit, at, om till winnande af bättre wärkan och mera förmån för Musiquen, någon ändring i föreskrifne disposition, som icke ökar den i detta Contract fastställda Accord-Summan, finnes nödig, om sådant med Orgelbyggaren i behörig tid öfwerenskomma. Stämningen blifwer i den likswäfwiga Temperaturen. — — —»

¹ Den i Wikmanson-biografier i diverse uppslagsböcker förekommande uppgiften, att han blivit kamrer redan 1778, är oriktig, vilket tydligt framgår av Nummerlotteriets protokoll i RA.

² Se Morales & Norlind, a. a., s. 221.

Den 9 maj 1791 påbörjades rivningen av det gamla verket, och då fick Wikmanson på allvar känna av den reservation som kyrkorådet skriftligen gjort både vid hans egen och föregångaren Öbergs anställande. Han fann också mycket snart, att det var omöjligt att leva på halva organistlönen vid sidan av den icke alltför feta lönen från Nummerlotteriet. Han hade dock hustru och en dotter att underhålla. Han vågade sig därför på att klaga hos rådet via de nitiska kyrkwärdarna Callerstedt och Rickman och framhöll bl. a. de »dyra tiderna». Rådet visade sig först smått indignerat över Wikmansons framställning och skyndade sig att visa upp svart på vitt från tiden för hans konstitutorials utfärdande. När rådet på så vis hävdade sin rätt, började det bli litet mildare och mera resonabelt i tonen. Förloppet av det hela framgår av följande utdrag ur protokoll den 5 maj 1791:

»Anmälte Herrar Kyrkwärdarne, at som Orgelwärcets nedrifning kommer at börjas nästkommande Måndag, så lærer wäl, enligt Kyrko-Rådets förr gjorde fastställande och beting med förre Organisten Johan Öberg, lönen för nuwarande Organisten Wikmanson til hälften komma at indragas, och det så länge byggnaden af det nya wärcet påstår; hwilket man ock låtit honom förstå, men icke dess mindre skall Wikmanson yrka att få dagslön fullt ut, emedan tiderna woro dyra och han eljest icke kunde hafwa sin utkomst. Hemställandes fördenskul Herrar Callerstedt och Rickman, huru härmed förhållas skall.

Kyrko-Rådet inhämtade af Protocollerne den 6:te Maji 1780 och 3:dje October 1781, at ordenteliga förbehåll blifwit gjorde wid Organisternes Öbergs och Wikmansons antagande, at den som wore tjenstgörande Organist under Orgelwärcets tiltänkta rifning, skulle under framdeles skeende Nybyggnad åtnöja sig med halfwa lönens uppbärande; i anseende hwartill Kyrko-Rådet deruti nu icke kunde göra någon ändring, utan sedan det nu löpande Qwartalets lön blifwit utbetalt til Organisten, måste det wid ett slikt förbehåll förblifwa.

Men derefter, och som Kyrko-Rådet ansåg nödigt och angelägit wara, det någon förständig och uti Orgelbyggnad med hwad dertil hörer, kunnig man borde utses, som å Församlingens wägnar, hade inseende och upsikt deröfwer, at alt hwad hwarje handtwärcare, wid denna Kotsamma Orgelbyggnad, åligger, ordenteligen och skickeligen tilgår, samt at det göres wäl och med wederbörlig Accuratesse, och wid efter-sinnande härom ingen skickligare Person för det närvarande dertil Kunde påfinnas, än Kamereraren¹ wid Kongl. Nummer-Lotteriet och Organisten här wid Kyrkan Herr Johan Wikmanson, då beslöt Kyrko Rådet at updraga honom denna Inspection, emot ett månadtligt Arfwode eller Gratification af 3 R: 22 S: 8 rst:n,² som på Extra Ordinarie Aflönings[lis]tan får afföras, beräknadt ifrån Julii månads början detta år, och det så länge Orgelbyggnaden påstår; hwaremot honom åligger at noga i akttaga alt hwad til Kyrkans och Församlingens bästa lända kan, hwarom Kyrkwärdarne lofwade honom förständiga.»

¹ Här användes f. f. g. i protokollen Wikmansons nya titel.

² D. v. s. 3 riksdaler, 22 skillingar och 8 runstycken.

Under tiden för det stora orgelbygget använde sig Wikmanson flera gånger av rådets förtroende till hans kvalifikationer och inlämnade olika förslag till förbättringar och nykonstruktioner. På hösten 1793 togs i kyrkorådet upp till behandling ett förslag av Wikmanson rörande en sådan detalj som elegantare registerknappar. Och rådet ville ju gärna, att den nya orgeln skulle bli den största och finaste i riket, men det måste samtidigt använda de anslagna medlen med allra största sparsamhet.

Ungefär ett år senare lämnar Wikmanson in ett mera omfattande ändringsförslag, som kommer att innebära en ökning med 200 Rdlr på kontraktssumman. Man vågar knappast tro, att det ända till gnidighet sparsamma kyrkorådet skall bifalla organistens nya önskemål, men den 3 sept. 1794 heter det i protokollet:

»Anmältes, at Kammereraren och Organisten Herr Johan Wikmanson som har upsigt öfwer Orgelwärksbyggnaden, åstundadt få en tilökning af stämmor i wärket såsom bidragande till mycken nytta och förmån wid Kyrko-Musiquens utförande; hwaröfwer ett af Orgelbyggaren Schwan uprättadt och nu inlemnadt förslag lydde som följer:

'KostnadsFörslag på de af Herr Kammereraren Wickmansson begärde förändringar och tilökning af Stämmor i StorKyrkans Orgelwärk.

Uti Ecko-Wärket

Tillökes en Violin-Stämman igenom halfva Claveret,

kostar RD 20.—

Uti Öfwerwärket

Solimial 8 fot

Peffaro i Dupl. Discanten 83.16

Uti Andra Manualen

Trias harmonica 57.24

Emot Oboe Stämman tilökas Faggot 50.—

8 fot i Basen

Summa RD 210.40

Stockholm d:n 16 Augusti 1794.

Olof Schwan.¹

Ehuru KyrkoRådet aldeles icke twiflade om Wikmanssons fullkomliga Capacité at döma härom, och des nit för Orgelwärbets fullständighet, trodde dock KyrkoRådet sig wara minsta critique underkastat, om det i denna del äfwen consulerade (sic!) någon annan Kännare af Kyrko-Musique; hwarföre Herr Iustitiae Borgmästaren, uppå anmodan tog detta Förslag til sig, för at härom tala med någon Ledamot af Musicaliska Academien, som woro Kännare af Orgelwärb och des regering, samt dess tankar derom inhämta.»

¹ Detta förslag finnes bifogat protokollet men endast i avskrift.

Man märker sålunda, att rådet drar sig för merkostnaden men samtidigt lockas av Wikmansons idé. Den sistnämnde å sin sida hade nu fått en i många fall besvärlig mellanställning mellan hänsyn till vännen Schwan och hänsyn till sin församlings bästa, men han tycks i stort sett ha ordnat allt till bägge parternas belåtenhet. Redan några veckor senare fattas beslut angående det Wikmansonska förslagets antagande. Protokoll den 20 sept..

»Återlämnade KyrkoRådets Ledamot Herr Iustitiae Borgmästaren Ulner det den 3:dje sidstledne September til sig tagna och af Orgelbyggaren Olof Schwan den 16 Augusti 1794, undertecknade Förslag, på några af Kammereraren och Organisten Wikmansson nödiga fundne tilökningar i Orgelwärbet, och hwilka skulle medföra en Kostnad för Kyrkan af 210 RD 40 S:r, med tillkännagifwande det Herr Iustitiae Borgmästaren härom talt med Kammereraren och Organisten Ålström, hwilken wäl icke sedt förslaget, men sedan han härom befrågat Herr Abbotten Vogler, gifwit det swar, att Herr Kammereraren så wäl sjelf tyckt, som af Herr Abbotten förnummit, det inrättningen af berörde tilökningar i wärbet troddes medföra en god wärkan, så framt Kyrkohwalfwet icke finnes wara för lågt.

Efter öfwerwägande häraf, och som berättadt blef, det hwalwet icke är lägre, än at ju berörde tilökning derföre kan göras, blef denna tilökning bifallen, och skulle af Orgelbyggaren Schwan, enligt det lemnade projectet wärkställas.»

Emellertid kom orgelbygget att draga så länge ut på tiden, att rådet blev otåligt, och redan 1792 hade överhovpredikanten J. G. Flodin, som då var pastor primarius, i rätt skarpa ordalag förebrått Schwan för dröjsmålet och framhållit, att församlingen med all rätt fordrade att med det snaraste få se resultatet av det arbete, till vilket den så frikostigt bidragit med kontanter för kostnaden. Schwan anklagades också för att ha åtagit sig arbetet med en annan orgel, innan ännu den i Storkyrkan var färdig.¹ — Sedan Wikmansons förslag antagits vid sammanträdet den 20 sept. antecknades vidare i samma protokoll:

» — — Herr Schwan tillfrågades derpå, hwad som kunnat föranlåta honom, at så bryta et ordenteligt Contract och hwilket wållat, at KyrkoRådet, emot sin önskan och böjelse, warit nödsakat gifwa honom denna förebråelse? samt inom hwad ultimt tid han lofwade wärbet Complett färdigt?»

Men Schwan blev inte rådet svaret skyldig. Han var tydligen förberedd på både förebråelserna och frågorna och inlämnade samma dag ett memorial, vilket i avskrift finnes bifogat protokollet:

¹ Förmodligen åsyftas här orgeln i Tyska kyrkan. Jfr Setterwall, a. a., s. 370 f.

»Ödmiskt Memorial

Det missnöje hög respective KyrkoRådet å sin sida wisat, öfwer utdräkten med Orgelbyggnaden uti S:t Nicolai eller StorKyrkan, är äfwen å min sida lika så stor öfwer de så merkelige rubningar och förändringar, den första Plan och afhandlingen härom måste undergå, och som icke alenast werkat tidens utdrägt, utan äfwen försat mig uti det merkeligaste lidande.

Hög Respective KyrkoRådet torde benäget låta sig ärhindra att den plan och ritning mig tillställes Åhr 1787, och hwar på så wäl Kostnads-Förslaget är grundat, som afhandlingen eller Contractet 1788 uprättat, blef, igenom ett annat af Kongl. May:t fastställt Project År 1789, helt och hållit omändrat, hwilket förorsakat och åstadkommit de merkelige förändringar uti Kostnaden hwilka jag ödmjukeligen anhåller mig måtte gåtgiöras efter räkning, så wida jag möjeligen skall kunna fullborda denna byggnad. — — —»

I fortsättningen redogör Schwan för de extra kostnader som förändringarna medfört och framhåller, att hans arvode till största delen utgått i riksgäldsmynt, som nu sjunkit till $\frac{1}{4}$ av sitt värde vid tiden för kontraktets undertecknande. Han säger sig ej vilja bli ruinerad på arbetet med den nya orgeln och klagar vidare över bristen på lämplig och ej alltför dyr arbetskraft.

Kyrkorådet knorrade en smula över Schwans klagolåt men lovade att efter orgelverkets fullbordande ta i öfvervägande, om Schwans arvode icke kunde ökas något.

Men ännu återstod en del uppgörelser med orgelbyggaren. I augusti s. å. inlämnade nämligen denne en ganska detaljerad beskrivning över de verkliga kostnaderna gentemot de beräknade. Skrivelsen, som i avskrift finnes bifogad protokollet av den 26 aug. 1795, upptar en debet- och en kreditsida och är alltför vidlyftig för att här återgivas i sin helhet. Det må räcka med att citera slutet:

»— — — Utom öfwan anförde Öfwerbyggnader, återstår nu endast Mechaniken eller Stäm- och Claver-Regeringarne til båda sidowärcken eller så kallade andra och 3:dje Manualerne, och hwilcka igenom ofwanberörde förändring, blifwit så widlyftige och inwecklade, at de omöjeligen kunna göras för hwad Förslaget uptager, neml. 50 RD för hwardera, ej helder kan förut något wisst utsättas, utan öfwerlemnas til Hög-Respective KyrkoRådets Generosité och wälwilja.»

Rådet tog genast itu med saken, och i protokollet antecknades:

»— — — Och som anmält blef, at Herr Schwan nu war i Kyrkan tilstades, så förekallades han och tilfrågades, hwad tid Orgelwärcket fullkomligen kan wara färdigt?

Herr Schwan swarade, det han med all flit wil söka få det aldeles Complett til detta Åhrs slut, om KyrkoRådet, efter hans ingifne uträkning, täckes bestå honom betalning för det öfwer-arbete, som deri är

anfördt. Han hade 3:ne wärck färdiga, men på det fjerde felade ännu åtskilligt, hwartil beslötos Penningar, både til Materialierne och dryga dagspenningar för arbetarne.

Herr Schwan tilfrågades vidare, om icke han kunde något rabbattera på denna upgifne och begärdte Summa eller Räknings Saldo? Hwartil han swarade nej, emedan tiderna nu mot förr, woro ganska dyra, och han icke upfördt mera än han skäligen och wärckeligen förtjente at undfå samt derwid icke räknadt något för sitt lidande.

Herr Schwan tilsades något aftråda, hwarefter KyrkoRådet tog detta i öfwerwägande och

Beslöt:

Alldenstund angelägenheten fordrar, at Storkyrkans Orgelwärck blifwer färdigt och til nyttjande brukbart så fort möjeligen ske kan, — Fördensull och ehuru Orgelbyggaren Herr Directeuren Schwan icke i rätter tid förbehållit sig någon ersättning för de, å wärcket tilkomna förändringar sedan Contractet derom med honom afslutades, pröfwade likwäl KyrkoRådet skäligt, såwäl i anseende til myntets förwandling och den deraf härflytande dyrhet, som ock, at den tilkomne öfwerbyggnaden warit oumgängeligen nödig, at tillägga honom en tilökning i ett för alt, af 1000 RD:r i Riksgäldssedlar, med förbehåll, at wärcket inom 1795 Åhrs utgång, blifwer aldeles complett färdigt: kommandes utbetalningen at ske månadteln sålunda, at han af Kyrkan emot qvitto undfår 100 RD:r i September, October och November, och återstoden 700 RD i December månad, så wida Wärrcket då är färdigt, besigtigadt och fullgodt befunnit; Hwilket Herr Schwan, vid återinkallandet muntel:n förständigades: Wiljandes KyrkoRådet, i fall Herr Schwan detta sitt nu gjorde löfte icke uppfyller, sig då angående den begjarte tilökningen vidare utlåta.»

Kort före jul s. å. presenterar Wikmanson för kyrkorådet ännu ett nytt förslag, denna gång ett angående inrättande av pukor till orgelverket. Rådet tycks utan vidare ha gått med på det nya förslaget, ty i protokollet heter det den 3 dec.:

»Föredrogs ett af Orgelbyggaren Directeuren Olof Schwan i anledning af Kammererarens och Organistens Herr Johan Wikmansons åstundan, at uppå Orgelwärcket måtte göras någon ändring, samt Inrättning för Pukor, hwilcka af wärcket blifwa rörlige, med mera upgjordt Förslag, dat. d. 2 i denna månad,¹ och bestigande til 75 Rd:r, Hwilket förslag gillades, och skulle Puk-Inrättningen, emot den i berörde Förslag upförde Summan få wärckställas.»

Wikmanson kallar denna gång sin skrivelse för P. M., och den finnes bifogad diverse handlingar längst bak i protokollvolymen för 1792—1800. Förslaget är skrivet på ett vanligt brevpappersark i 8:vo och med synnerligen pryddlig och tydlig stil, riktig kamrerarestil skulle

¹ Såsom av Wikmansons nedan citerade skrivelse framgår var förslaget daterat den 3 och icke den 2 december.

man kunna säga. Han använder icke den tyska skrivstilen, och även på annat sätt avviker hans skrift märkbart från kyrkorådsprotokollen. Bl. a. är hans stavning något mera modern, och hans sociala ställning har tydligen bidragit till, att han på ett ganska tidstypiskt sätt blandar in franska eller fransk-påverkade glosor i texten.

Wikmansons P. M. har följande lydelse:

»P. M.

1:mo *Pedal-Bihang*, eller et Coppel emellan Pedalen och de tvänne större Manualerne, är til Storkyrkans Orgvärk i flere afseenden nyttigt eller rättare nödvändigt; ty bägge dessa Manualer, som sammancopplade bestå af 23 stämmor, äga en til kyrkans och Församlingens storlek svarande styrka: men emot denna styrka är Pedalen af 15 stämmor, ehuruval med Solid och genomträngande ton, ej tillräckelig.

Genom Bihaget erhåller Pedalen en förstärkning af nämde 23 stämmor och får således 38 stämmor sammanräknade.

Den är då ensam så stor som de härvarande största Orgvärk, och kan med säkerhet sägas för det närvarande vara den fullkomligaste och största Pedal i hela världen.

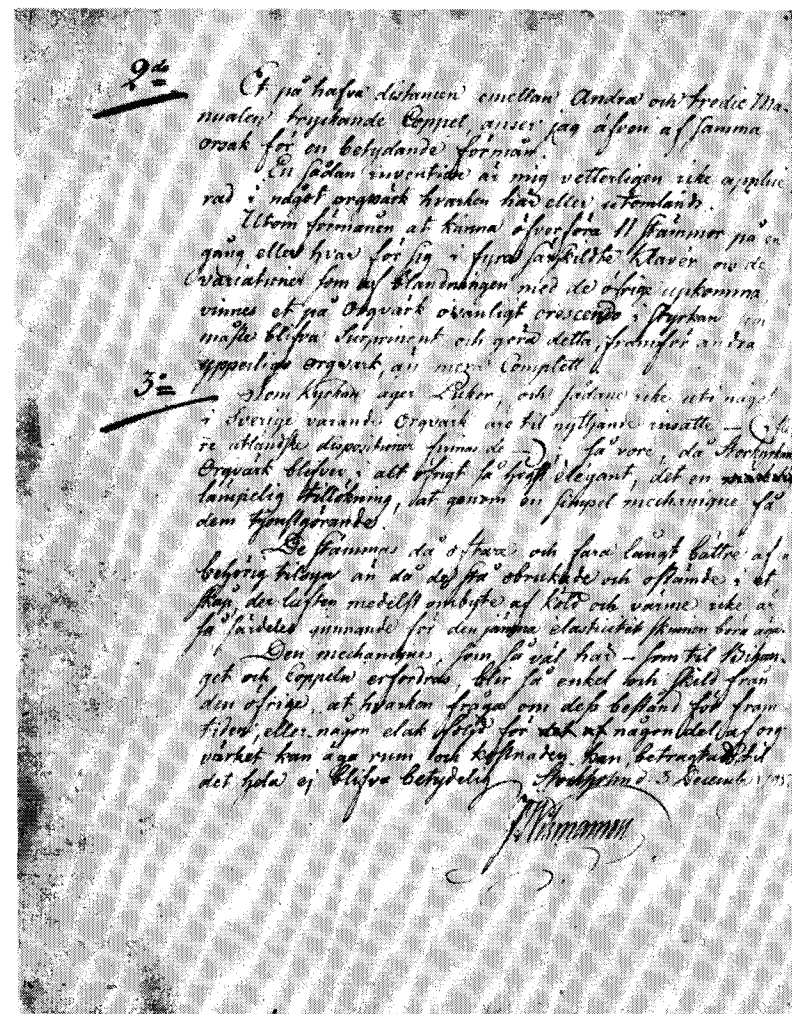
Den värdeliga förmånen, at wädrat är separerat för Pedalen, medför likväl en olägenhet, näml:n den, at om en orgtrampare af okunnighet eller vårdslöshet försummar Pedal-bäljornes trampning, så blifver Pedalen utan väder följagteligen stum; men denna olägenhet försvinner då Bihaget är andragit och Pedalen lånar ljud af Manualerne.

Utom effecten af en Canto fermo af de sjungande stämmor, som såmedelst kunna nedföras i Pedalen, vinnes en otrolig mängd förändringar genom Manual-stämmornes transporterande och sammansättning med de stämmor, Pedalen tilhåra.¹

2:do Et på ha(l)fta distancen emellan Andra och tredie Manualen tryckande Coppel, anser jag äfven af samma orsak för en betydande förmån.

En sådan invention är mig vetterligen icke applicerad i något orgvärk hvarken här eller utomlands. Utom förmånen at kunna öfverföra 11 stämmor på en gång eller hvar för sig i fyra särskildte klavér, och de variationer som af blandningen med de öfrige upkomma, vinnes ett på Orgvärk owanligt crescendo i styrkan, som måste blifva Surprinant och göra detta, framför andra ypperlige Orgvärk, än mera Complette.

¹ Man skulle icke lätt föreställa sig, at med 38 stämmor kunna åstadkomma 274.878 millioner 13 tusende 951 tonförändringar på en och samma tangent, hvilket likväl både med Progressionsräkningen och 2 å 3 stämmor på Orgvärdet lätt bevises. NB. Dessa förändringar blifva för örat mer och mindre märkliga efter förhållandet af pipornes likhet til Construction, fot-tal, Timber, ställning och intonation m. m.

Slutet av Wikmansons memorial till Storkyrkorådet 1795 med bl. a. förslag om pukinrättning på det nya orgelverket.

3:0 Som Kyrkan äger Pukor, och sådane icke uti något i Sverige varande Orgvärk äro til nyttjande insatte — (i flere utländske dispositioner finnas de) — så vore, då Storkyrkans Orgvärk blifver i alt öfrigt så högst élégant, det en lämpelig tillökning, at genom en simpel mechanic få dem tjenstgörande.

De stämmas då oftare och fara långt bättre af en behörig tilsyn än då de stå obrukade och ostämde i et skåp, der luften medelst

ombyte af köld och värme icke är så särdeles gynnande för den jämna elasticitet skinnen böra äga.

Den *mechanique*, som så väl här — som til Bihanget och *Coppeln* erfordras, blir så enkel och skild från den öfrige, at hvarken fråga om dess bestånd för framtiden, eller någon elak följd för någon del af orgvärket kan äga rum och kostnaden kan, betraktad til det hela ej blifva betydelig.

Stockholm d. 3 December 1795.

J. Wikmanson.»

De två första punkterna i ovanstående P. M. äro väl närmast att betrakta som ett utlåtande på en förfrågan av kyrkorådet, och troligen ha Schwan och Wikmanson tillsammans hittat på de märkliga konstruktionerna och finesserna.

I januari 1796 är den nya orgeln äntligen så pass färdig, att bis-kopen¹ vid rådets sammanträde den 21 kan meddela, att det nya verket högtidligen skall invigas den 31 i samma månad »eller Mariae kyrkogång». Han lovar att göra vad på honom ankommer för att få den unge konungen och hertigen-regenten att närvara.²

Samma dag talas om en första grundliga besiktning av det nya verket:

«— — — För öfrigt beslöts, at, innan Orgelbyggaren Schwan undfår den sista betalningen för Orgelwärket, wederbörlig besigtning derå bör ske, antingen genom Herr Professoren Palmstedt, kammererarne Ålström och Wikmansson eller någon annan, samt deras skriftel:a wittnesbörd om wärkets godhet och förswarliga förfärdigande infordras.»

Men den nya orgeln var ännu icke fullt färdigbyggd, några detaljer saknades ännu, och den 31 aug. s. å. berättas i protokollen, att rådet på Schwans begäran att erhålla sitt resterande arvode nekat honom detta, »håldst Herr Kammereraren Wikmansson skal, på efterfrågan, sagt, at en Blåsbälg, Pukregeringen och en Swällare ännu felades». Rådet meddelar Schwan, att han icke kommer att få ut den resterande summan, såvida han icke före den 1 november s. å. hade orgelverket »i fullkomligt och färdigt stånd, så att Betyg deröfwer, efter hållen Besigtning inför KyrkoRådet upwisas kan af dem, som dertill förordnas kunna».

I protokollen för år 1797 påträffar man en ny skrivelse, som otvivelaktigt är en originalhandskrift av Wikmanson. Den finnes inlagd i och bifogad protokollet över sammanträdet den 19 april nämnda år.

¹ Flodin hade 1794 blifvit utnämnd till ordensbiskop.

² Att denna invigning verkligen ägt rum den fastställda dagen framgår av ett prot. från aug. s. å. Där nämnes dock ingenting om, att konungen eller hertigen behagat närvara.

Först omtalas att stadsarkitekten och professorn E. Palmstedt bör tilldelas ett extra arvode för »sina besvär i Kyrkans angelägenheter». Därefter upplästes Wikmansons skrivelse, som oavkortad har följande lydelse:

»*Ödmjukt Memorial.*

»Sedan Directeuren Schvan til alla delar upfyllt sin förbindelse och fulländat Kyrkans nya Orgwark, återstår för mig at aflemna berättelse om beskaffenheten af detta ypperliga wark samt de förändringar och tilläggningar, som sedan Contractet om byggnaden afslöts, dels med det Respective Kyrko Rådets särskildte tillåtelser och tagne beslut, dels ock i stöd af det i berörde Contract inryckte förbehåll blifvit gjorde.

Jag hade så mycket häldre önskat at redan kunna uppfylla denne skyldighet, som jag såmedelst ägdt et gladt tillfälle at ådagalägga, ej allenast en slags erkänsla för det oinskränkta förtroende, jag wid upgiften af dispositionen och wid tilsynen af wärkställigheten haft äran njuta, utan ock mit bemödande at så mycket mig möjligt warit, emot et så smickrande förtroende söka kunna svara.

Men då jag toridt mig böra öka fullständigheten af en sådan Relation med uplysning om det förra Warkets ålder, beskaffenhet och tid efter annan undergångne förändringar, samt i sammanhang dermed de förslager til förbättringar och ombyggnad, som blifvit projecterade, och jag til erhållande af nödig kunskap derom först nyligen fått det af de handlingar, som dertil gifva anledning, har sådant fordrat mera tid, än mina utomordentligt trågne göromål medgifvit.

Jag nödgas derföre i ödmjukhet anhålla om upskof med denna berättelses afgifvande och får nu endast den äran i korthet nämna, at Storkyrkan äger et Orgwark, som för det närwarande, både til storlek, ton och förändringar är det enda i sit slag, och at af alla märkwärdige Orgwark i Europa, af hvilka jag äger dispositionerne dels tryckte och dels skrefne, jag icke funnit något, hvaruti så mycken variation, så många särskildte inventioner äro förenade och der äfven wärkställandet af nya försök så lyckats; hvartil jag ock torde få lägga: at intet orgwark har i proportion af sådan *étendue* med så ypperlig *mechanique* och *exactitude* i arbetet, hvarwid alltid ett behörigt afseende på warkets bestånd för framtiden iakttagits, blifvit bygdt för så lindrigt prise.

Detta tillägg, grundat på kännares omdömen, på kostnads förslager, av Utländske större orgwark och på egen erfarenhet under byggnaden, är jag så mycket mera skyldig sanningen och en man, hvars talenter onekligen hedra nationen och förtjena hans samtidas beundran och efterkommandes bifall, som jag particuliert känner och kan försäkra, at om Schvan hädanefter med lika wilkor åtager sig en dylik byggnad, skall han ofelbart i stället för at avancera blifva totaliter ruinerad.

Den enda förebråelse jag härvid har at göra mig, är at han på min pervasion och med anledning af honom visade höfligheter med kostnad och möda wärkstält flere saker, som i Contractet och de sednare upgifterne ej varit inbegrepne.

Wid detta tilfälle, ehuru oangenämt det är at nödgas tala om egen förtjenst, anhåller jag i ödmjukhet om tillåtelse at få andraga några ord för min enskildte räkning.

Om den möda jag från tilträdandet af organistsysslan, at i det aldra längsta och utan någon den ringaste kostnad för kyrkan underhålla det gamla och redan på 1770 talet utdömde Orgwärbet, så at det til Maji månad 1791 ännu var brukbart, och den sorgfällighet, jag dageligen wid byggnaden af det nya wärbet haft ospard, lærer Herr Handelsmannen och Kyrkowärden Callerstedt benägit lemna tilförlätelig under rättelse.

Det Respective Kyrko Rådets och Församlingens förtroende och bifall, det smickrande hopp at med min lilla åtgärd hafva bidragit at det nya wärbets egenskaper och effect — som jag will förmoda — svarar emot den väntan Församlingen ofelbart giordt sig, och hedern, at spela det största och bästa Orgwärb i Hufvudstadens första Kyrka, anser jag wäl, som en belöning derföre. Men den Organist-lön, jag njuter, och som för mer än 40 år sedan varit mine företrädare anslagen utan at alt sedan blifva ökad, är på intet sätt i förhållande emot nuvarande tiders dyrhet.

Waru-prisernes jämförelse emellan då och nu, er derpå det säkraste bevis.

För den wåning jag bebor, i hvilken intet rum är för mig umbärligt och ehuru 3:ne trappor up, har jag hittills måst erlägga 100 RD:rs årlig hyra, som säkerligen framdeles blifver påökad. Med mycken besparing, skulle jag kunna bo på malmarne om jag för Organist Sysslans skull, ej nödgades wistas närmare Kyrkan.

De fleste Organister i de större församlingarne Tyska- och Slotts-församlingarne inberäknade, hafva Större löner eller inkomster af Kyrkorne än jag. Twänne fördelagtige anbud har jag refuserat: det ena, Organist-sysslan i St. Jacobi, som Kammereraren Ålström på gifven anledning af mig antog och det andra: af den derefter uti St. Mariae församling ledig blefne organistbeställningen.

Wid den förra räknar kammereraren Ålström på en säker inkomst af 200 RD:r bestående uti en årlig gratification af 25 RD:r och som boställe en wåning af 11(!) Rum med parkbod och hvalf utom hvad som wid begrafningar inflyter, af hvilka mycket sällan någon nu mera sker i Storkyrkan.¹

Min ödmjuka anhållan är: at med anledning af desse och flere gällande billige skäl, med hvilkas uprepande jag, redan nog widlöftig, icke will trötta Det Respective Kyrko Rådet, jag måtte blifva upmuntrad med en påökning af lönen, som kunde wara equivalent emot de förmåner, hvilka jag af nit för kyrkan och Orgwärbbyggnaden afslagit.

Med erhållandet af en sådan wåning i Staden, åtager jag mig at förätta Sysslan utan någon annan lön.

Men skulle Kyrkans tilgångar i anseende til de skedde reparationerne icke medgifva denna, eller en deremot svarande påökning, så blifwer jag nödsakad at — ehuru ogera — söka endtledigandet från en skyldighet,

¹ På grund av det då nyligen utfärdade förbudet mot att i fortsättningen be-grava lik under golvet i Storkyrkan.

som, ofta beswärlig, jag med nöje efter förmåga sökt uppfylla. Öfvertygad at den Respective KyrkoRådet och Församlingen gynnar med Sit val til min efterträdare, utan twifvel lærer justifiera et sådant förtroende.

Men hvad jag i det fallet af hjertat önskar är: at han måtte äga nog håg och Soin¹ för det nya wärbets underhållande, svarande emot den sorgfällighet med hvilken jag sökt få det i nuvarande stånd.

Då skall jag med tilfredsställelse kunna lemna en commission den jag i 16 år oförwiteligen, och som jag hoppas til församlingens fulla nöje med et smikrande, kanske mindre förtjent än utmärkt bifall bestridt och det förtroende, den wälvillja, som jag likväl så länge jag lefwer skall förwara i et tacksamt minne.

Stockholm den 19 April 1797.

J. Wikmanson.»

Till denna skrivelse är det måhända motiverat med några små kommentarer. Den berättelse som författaren utlovar i början av sitt memorial är den förut (sid. 85) i detta bidrag omnämnda utförliga beskrivningen över den nya orgeln, och detta senare memorial är undertecknat den 26 april 1798. Först ett helt år senare var således Wikmanson färdig med den stora redogörelsen, som enligt protokoll presenterades vid rådets sammanträde den 18 juni s. å.

De »utomordentligt träge göromål» som Wikmanson nämner, voro vid denna tid förutom den dubbla sysslan som kassör och kamrer vid Nummerlotteriet, organistsysslan vid Storkyrkan, direktörsbefattningen vid Musikaliska Akademiens Undervisningsverk samt lärarebefattningen i musikens teori darsammastädes.² Alla dessa sysslor utförde Wikmanson bevisligen med omsorg och grundlighet, varför hans nyss citerade uttryck är fullt motiverat.

I fortsättningen märker man tydligt, att han drar en lans för vännen Schwan och på allt sätt framhåller det berättigade i dennes klagomål över ekonomisk förlust, beroende på rådets ovillighet att ta hänsyn till uppdykande extrakostnader av olika slag.

Särskilt intressant är Wikmansons talan i egen sak. Här får man en mera personlig kontakt med *människan* Wikmanson och dessutom en liten inblick i de bekymmer som en svensk ämbetsman och musiker vid denna tid kunde ha för sin utkomst. Här ligger det givetvis nära till hands att dra en parallell till Bellman, och särskilt tydligt minns man kanske i det sammanhanget Bellmans tragikomiska vistelse på gäldstugan år 1794. Wikmanson framhåller eftertryckligt men utan

¹ fr. Soin = omsorg.

² De bägge sistnämnda posterna innehade Wikmanson från 1797 till sin död. — Enligt Musikaliska Akademiens protokoll 1796—1813.

självgodhet sina förtjänster och påpekar alla de omständigheter som under denna ganska svåra tid gjorde det så dyrt att leva. Han omnämner också, att han blivit erbjuden organistsysslan först i S:t Jakob, sedan i S:ta Maria, men att han, naturligt nog, icke ville lämna Storkyrkan nu, då den nya orgeln äntligen skulle stå till hans disposition. Av de förstnämnda kyrkornas rådsprotokoll i SSA framgår att Wikmanson vid den aktuella tidpunkten i fråga (1792) aldrig inlämnat någon skriftlig ansökan och heller icke fått något skriftligt erbjudande. Det hela hade väl på ett tidigt stadium muntligen avgjorts mellan honom och vännen Åhlström.

Enligt taxeringslängden för 1797 i SSA bodde Wikmanson då i huset 28—29 i kvarteret Orpheus,¹ och där bodde han ännu vid sin död 1800.

I slutet av sitt memorial anslår han en allvarlig och avskedsberedd ton och hoppas troligen att på detta sätt få rådet att på allvar ingripa för att kunna behålla honom som organist vid kyrkan.

Wikmansons rättframma och smått vemodiga yttrande på denna punkt tycks också ha tagit skruv ordentligt, ty protokollet för den 19 april innehåller också ett svar på Wikmansons personliga anhållan om bättre anställningsvillkor. Man blir glad över rådets erkännssamma ord om organisten, och man måste här betänka att protokollen äro offentliga handlingar, där det icke slösas med beröm på personer i kyrkans tjänst. Däremot kunde rådet sannerligen konsten att ge en försumlig kyrkans tjänare ovett för begångna fel. — Kyrkorådets svar till Wikmanson lyder:

»Efter upläsandet häraf och som KyrkoRådet nogsamt kände, det Kammereraren Wikmansson, ej allenast under de 16 Åhr han bestridt Organist Sysslan härvid Kyrkan, utan ock i synnerhet wid den i flera År påstående nya Orgelbyggnaden, å dagalagt mycken nit, flit och möda för samma wärcks bästa, samt wid eftersynen af nybyggnaden, erhållit en noga känedom af allt det, som wärcket tilhör, hwars skötsel i Kammererarens hand således otwifwelactigt ej kan blifwa annat än god, men deremot i en annans, mindre kunnig derom, wanwårdad, warupriser och Hyror etc. nu emot förr äfwen äro ganska upstegrade, pröfwade Kyrko-Rådet billigt, at tillöka Organist Lönen med 16 RD:r 32 S:r Åhr:l:n så at den hädanefter blifwer Etthundrade Riksdaler i stället för 83 RD 16 S; och dessutom Personelt för Herr Kammereraren, i anseende til dess hafda möda under det Orgelbyggnaden påstod, 50 RD:r Åhr:l:t honorarium, alt beräknadt från 2:dra Quartalets början detta Åhr, hwilket wid quartals-Anordningarnes uprättande kommer at i acktagas.»

¹ Huset, som är byggt av Palmstedt men i senare tid betydligt omgjort, ligger vid Bredgränd, en liten, mörk tvärgata, som från Österlånggatan leder ned till Skeppsbron. — Jfr Setterwall, a. a., s. 95.

Tydligen hade Wikmansons memorial samlat glödande kol på rådsmedlemmarnas huvuden även i fråga om Schwan, ty längre fram i samma protokoll heter det:

»-- — — Som Directeuren och Orgelbyggaren Herr Olof Schwan nu mera färdigt giordt och til alla witterliga återstående Delar fullbordadt Kyrkans nya Orgelwärck, Så kom under öfwerwägande, om icke han, i anledning af hwad Herr Kammereraren och Organisten Wikmansson utj dess i dag ingifne och härwid bilagda Memorial sig yttradt, gjordt sig til någon discretion för sin flit och möda dermed förtjent.

Efter något discourerande härom, fant Kyrko-Rådet godt, inställa sitt yttrande i detta ärende, tils ett ordentel:t Besigtning- och Syne-Instrument blifwit, i närvaro af Herr Professoren Palmstedt och flere kännare af Orgelwärcks byggnaden, uprättadt, och til KyrkoRådet ingifwit, hwarmed i framtiden bewisas kunde, at Herr Schwan lemnat wärcket Complette ifrån sin hand.»

Den 18 april 1798 beslutar kyrkorådet äntligen att föranstalta en grundlig besiktning av den nya orgeln i Storkyrkan, och protokollen berätta därom:

»Som man kommit i erfarenhet derom, at Directeuren och Orgelbyggaren Schwan wore sinnad bortresa från Staden nästa Maji månad, til emottagande af något nytt arbete i dess wäg,¹ och angelägenheten fordrar, at förut, utj Kännare af Orgelbyggnader, samt H. Schwans egen närvaro, få Storkyrckans af den sidstnämde förfärdigade nya och kostsamma Orgelwärck behörigen besigtigadt, ordenteligen Inwenterat och proberat; så hade Herr Doctorn och Biskopen, i synnerhet för en slik angelägenhet skull, sedt sig föranlåten, at til i dag foga anstalt om KyrkoRådets sammankallande, för at i detta ärende samrådas; och föreslogs til Besigtningmän öfver Orgelwärket, följande Orgel-Kännare: neml. Herr Abboten Vogler, Herr Professoren Palmstedt, Herr Banco-Commissarien Lottscher, Herr Secreteraren Frigell och Herr Kamereraren Ålström, af hwilcka wisse borde utses, som i närvaro af några Kyrko-Rådets Ledamöter jemte herr Camereraren Wikmansson och H. Directeuren Schwan, å någon tjenlig dag före middagen, kunde berörde Besigtning, Inwentering och probering företaga, för at derefter af de förstnämde undfå Betyg öfwer Wärckets beskaffenhet och bestånd.

Och ehuru ingen Penninge-belöning at Kyrkans medel, för ett slikt Besvär, kunde Besigtning[s]männen anslås, syntes dock höfligheten å KyrkoRådets sida fordra, att låta dem den dagen, efter öfwerståndens förrättning, få middag på eller utan Kyrkans depence, antingen hemma hos Herr Doctorn och Biskopen eller Herr Callerstedt.

Herr Callerstedt erindrade: at som Directeuren Schwan hade något löfte om särskilt honorarium, för dess wid Orgelwärksbyggnaden nedlagde myckna accuratesse; så hemstälde Herr Callerstedt, om icke, til

¹ Möjligen gällde Schwans resa Skåne, där han ju byggt orglar i både Malmö och Lund.

upmuntran för Herr Schwan, någon Souvenir eller åminnelse, såsom til exempel ett eller 2:ne par Ljusstakar af Silfwer, med påtecknad Inscription, om 150 à 160 lods wigt kunde upsamlas och Herr Schwan å Besigtningdagen tillställas.

Efter öfwerwägande af alt detta faststaldtes:

1:mo At å den dag, som framdeles utsättes, följande Herrar såsom Besigtningmän öfwer Orgelwärcket, skulle anmodas wara tilstädes: neml.

Å KyrkoRådets wagnar:

Herr Biskopen m. m. Doctor Flodin
Herr Justitiae Borgmästaren och Riddaren Ulner
Herr Assessoren Karström
Herrar Fris, Callerstedt och Fredin
Hwarjemte Herr Kamereraren och Organisten Wikmanson skulle sig infinna, och

Såsom Besigtningmän:

Herr Bancokommissarien Lottscher
Herr Professoren Palmstedt och
Herr Secreteraren Frigell, i närvaro af
H. Directeuren och Orgelbyggaren Schwan, och

2:do At 2:ne par Silfwer Ljusstakar utan armar, om 75 à 80 lods wigt paret, skulle upsamlas, och derå stickas följande Inscription: Til minne af S:t Nicolai Kyrkas i Stockholm nya Orgelwärck, samt Herr Schwan å Besigtningdagen tillställas.»

Enligt protokoll av den 2 maj s. å. infunno sig de utsedda personerna »Klockan 10 förmiddagen utj Kyrkan», och om själva besiktningen berättas:

»Sedan Orgelwärcket på det nogsta blifwit besigtigat, alla möjliga toner försökta och derpå ordenteligen spelat blifwit, hwilcket alt undtog en tid af snart 3:ne timar, lofwade Herrar Besigtningmännen, at med första aflemna deras skriftliga Betyg öfwer Orgelwärckets nu befunna wärkelige godhet och felfria beskaffenhet; hwarefter samtliga nu närwarande, til följd af förut erhållen Invetation, begåfwo sig I:mot 1 til Herr Handelsmannen och KyrkoRådets Ledamot Callerstedt, för at spisa middag på dess egen bekostnad.»

Och hemma hos kyrkvärden Callerstedt överlämnades de omnämnda ljusstakarna till Schwan. — I ett protokoll för den 18 juni s. å. omnämnes ånyo besiktningen av orgeln, och där finnes också själva besiktningssinstrumentet bifogat, så lydande:

»År 1798 den 2 Maji, Besigtigades S:t Nicolai eller Storkyrkans nya Orgelwärl bestående af 60 Stämmor¹ och befants wid anställd noga undersökning beskaffadt som följer:

¹ Wikmanson räknar i sin redogörelse för det nya verket med 63 stämmor (pukanordningen inberäknad).

Alla denna Byggnads Mathematiska och Mekaniska delar äro behörigen afpassade så, at hwar och en på sitt ställe, gör ärforderlig tjänst och werkan.

Metallen utj Pipwärken, sammansatt af Tenn och bly, äger tilbörlig fasthet och stadga.

Temperaturen är wid justeringen funnen på det nogaste proportionel, så at Swäfningen wid alle förekommande Toner äga en nära jemlikhet.

Intonationen utj Fleut-wärken är efter deras olika förhållanden wäl träffad, och äga dessa Stämmor mycken behaglighet.

Snarr-wärken som utgjöra Bassuner och Trompeter, hafwa fullkomlig styrka utan sträfhets, de mindre stämmor, hwilka äfwen höra till denna Class, äro af ärforderlig godhet och efter önskan.

Structuren hwar på wärket hwilar, äger all pålitelig säkerhet.

Wädret, som 13 Bellgar meddela är tilräckeligt för de härstädes befindteliga stämmor, och de ifrån dem ledande wäder Canaler hafwa sin fullkomeliga rymd.

Åtskillige Inventioner äro utj denna Byggnad införde, som i Sverige tilförene warit aldeles okända, flere nya under arbetet påfundne och anwände, hwilka sammanlagde, bewisa Herr Directeuren Schwans ärkända skickelighet.

Herr Kammereraren Wikmansson, hwilken haft all möda ospard at följa arbetet med den berömwärda nit och kännedom som af en habile Musicus warit at förwänta, har äfwen wid denne Orgelwärls Byggnad å daga lagdt flerfaldige prof af en honom hedrande grundelig insikt i desse ämnen.

Detta alt warder af undertecknade, uppå Respective KyrkoRådets anmodan tillkallade Besiktningmän, härmedelst intygadt. Stockholm ut Supra.

J. Lottscher¹

E. Palmstedt

Pehr Frigel.»

Av handstilen att döma är instrumentet (som otvivelaktigt är en originalhandskrift) utskrivet av Palmstedt. Besiktningmännen spårade tydligen icke på lovord om det nya verket, och på slutet får även Wikmanson sin beskärda del av berömmet. — Själva protokollet meddelar sedan följande:

»En så kallad *Stämmare af stål*, hwilken medföljdt det nya Wärlket och af Directeuren Schwan är nyskaffad, samt där upwist, hade blifwit derpå aflemnad til Kamereraren Wikmanson, at noga wärlas och förwaras; hwilcket til underrättelse i framtiden skulle utj Protocollet antecknas.

Därefter uplästes en af Kammereraren och Organisten Wikmansson undertecknad och af honom förut uti Memorial d. 19:de April 1797 lofwad, samt nu inlemnad Beskrifning öfwer både gamla och nya Orgelwärlken i Storkyrkan, daterad den 26 April innewarande År 1798, af följande innehåll:»

¹ »Banco Comissarien Ädel och Högackad Herr Johan Georg Lottscher» (död 1805) blev 1802 ledamot av Storkyrkorådet och var tydligen en stor orgelkännare.

Och här finnes i original den förut omnämnda, grundliga beskrivningen över det nya verket.¹ Om man jämför Wikmansons handstil i denna skrivelse med de tidigare, så kan man knappast tro, att endast ett år skiljer detta memorial från det av 1797. Man frestas nästan att förmoda, att han redan angripits av någon sjukdom, måhända den som redan 2 år senare skulle lägga honom på dödsbädden. — Om denna långa skrivelse verkligen, såsom uppgives i protokollet, blivit uppläst vid rådets sammanträde den 18 juni 1798, så måste rådsmedlemmarna i minst en timmes tid ha fått lyssna därpå. Men man hade ju icke så ont om tid då som nu! Wikmanson slutar sin långa, intressanta och grundliga redogörelse på följande sätt:

»— — — Om min åtgärd vid inrättningen och den del jag vid värkställigheten af denna byggnad haft, vinner det respective KyrkoRådets bifall, och om jag således kunnat svara emot det förtroende med hvilket det Respective KyrkoRådet behagat hedra mig, skall sådant för mig alltid blifva en ypperlig och til stolthet gränsande tilfredsställelse.

Stockholm den 26 April 1798

J. Wikmanson.»

Efter uppläsandet av skrivelsen utlåter sig rådet enligt protokollet:

»Och ehuru uti denna Beskrifning, på ett och annat ställe förekomma vissa uttryck, hwilcka i synnerhet angå Directeuren och Orgelbyggaren Schwans öfverbyggnader och dess förmente förluster wid Orgelbyggnadens wärckställande; kunde dock desse uttryck, som utmärcktes med ett Signum, förbigås eller åtminstone något jemkas, i fall merberörde Beskrifning framdeles kommo at genom Trycket utgifwas.»²

Det bör här särskilt observeras, att rådet faktiskt haft för avsikt att på ett eller annat sätt utgiva Wikmansons memorial i tryck. Det är väl också framför allt detta skriftliga prov på Wikmansons kunskaper om orglar och vad därtill hörer som föranlett G. A. Silverstolpe att göra det i början på detta bidrag citerade påpekandet.

I Storkyrkorådets protokoll finnes Wikmanson icke vidare nämnd förrän den 11 januari 1800, då följande notis berättar om hans död:

»Berättades, at Kammereraren och Organisten här wid Kyrkan Herr Johan Wikmansson, efter en kort sjukdom, förleden Måndag d. 10:de Januarii, KyrkoRådet och Församlingen til en wärckl. förlust och sak-

¹ Setterwall, a. a., s. 367, citerar tre korta stycken ur Wikmansons memorial, där detta omnämner arkitekt Palmstedt. Där har dock insmugit sig tryckfelet 1794 för 1798. — S. har således tidigare än förf. till detta bidrag upptäckt och begagnat denna handskrift av Wikmanson. Men innan avh. om Palmstedt kom ut och förf. fått kännedom om den, hade han själv redan skrivit av det 29 foliosidor långa memorialet i dess helhet.

² Varje »signum», d. v. s. en med bläck i marginalen utritad bock, kan lätt återfinnas i memorialet.

nad, genom döden aflidit: Kommandes wid hans begrafning, dess Lik, efter wanlig plägsed med all Kyrkans Betjenings, at fritt undfå alt hwad Kyrkan eljest, för Klockor med mera, får betalning före.»

Storkyrkans dödbok omnämner dödsfallet sålunda.¹

»d. 10:e dog Herr Johan Wikmansson af magfeber 46 år och 13 dagar gl. Kamrerare wid Kongl. NummerLotteriet samt organist wid Storkyrkan. — Gift — Hade 1 Barn — Bodde uti Huset N:o 28 och 29 wid Bredgränd — Begrafwes d. 16 uti St. Kyrk. af Ålenius.»

Under endast 4 år hann således Wikmanson glädja sig åt att spela på det orgelverk, vars byggande han tagit så verksam del uti och själv kontrollerat. Men man kan ana, att han kände sig lycklig, när han fick slå sig ned på sin bänk vid Storkyrkans orgel, nu rikets största, och man kan tryggt förmoda, att han som orgelspelare gav församlingen full valuta för dess frikostiga bidrag till de dryga byggnadsomkostnaderna. Storkyrkans orgel från 1790-talet framhålles ofta som det förnämsta beviset på orgelbyggaren Schwans förträffliga byggnadskonst, men i fortsättningen bör även Wikmansons namn nämnas i det sammanhanget. Ty det är alldeles uppenbart, att han haft stor betydelse för det goda resultatet av Schwans orgelbygge, och hans gedigna teoretiska kunskaper ha säkerligen inspirerat Schwan till ett så ovanligt välgjort praktiskt utförande.

Wikmanson är i den svenska musikhistorien framför allt känd som en framgångsrik tonsättare av stråkkvartetter i Haydns stil, men man får icke glömma, att han även framstår som en god orgelkännare och en minnesvärd organist.

Med tanke härpå må som avslutning citeras några ord ur det Åminnelsetal som Wikmansons gode vän och beundrare, G. A. Silverstolpe, höll över honom vid Kungl. Musikaliska Akademiens minnesfast den 15 februari 1801:²

»— — — de äro försvunna dessa lyckliga tillfällen, försvunna för oss och för Allmänhetens njutning dessa tillfällen, då, på det rum, dit en allmän andakt församlat menigheten, våra känslor väcktes och vår inbildning höjdes til Naturens Fader genom en tjusande harmonie och WIKMANSON styrde våra tacksamma låfsånger. Det var när hans inbildning fästades på detta högsta föremål för en människas tanka, som vidden af hans snille röjdes, som det ädla, rena och dygdens uphofsman värdiga i hans character starkast uttryckte sig i hans arbeten. Man tyckte

¹ SSA, Storkyrkoförsamlingens arkiv (jan. mån. i dödboken). — Till hans efterträdare som organist vid Storkyrkan utsågs »Organisten wid S:t Clarae Församling, Secreteraren och Auditeuren wid kongl. Arméens flotta Herr Eric G. Rosén.» — Var Wikmanson ligger begravnen har ej ännu med säkerhet kunnat fastställas.

² Detta åminnelsetal utgavs i tryck i Stockholm s. å. Se ibid., s. 15 f.

sig flyttad til gemenskap med et væsende, hvørs kännedom ständigt undflyr våra sinnen: man kände sin förening med hela det slägte, som frambar sin dyrkan åt sin välgörare: Jorden med sina villor försvann, och himlen blef rådande i våra hjertan, under föreställningar af en fullkomlig harmoni mellan Skaparen och hans verk. Och minnet af de känslor WIKMANSON sålunda väckte skall aldrig utplånas hos dem, som, åhörare af hans sista Orgelspelning, påminna sig at den grundlade hans sista sjukdom, och dermed förena den föreställningen, at den uttryckte hans hopp at lossas ifrån den gröfre sinnligheten och ernå et f r f rnuf-tiga varelser värdigare tilstånd.»
